

Het is nooit te oud om van te leren

Delftse Archeologische Notitie 92

Van Geeststraat 1, Gemeentekantoor
's-Gravenzande, gemeente Westland

Een archeologisch bureauonderzoek

Jean Paul Bakx en Iris de Fuijk

Archeologie
Delft

Van Geeststraat 1, Gemeentekantoor 's-Gravenzande, gemeente Westland

Een archeologisch bureauonderzoek

Jean Paul Bakx en Iris de Fuijk

Opdrachtgever:	Gemeente Westland
Contactpersoon:	Mevr. Mastenbroek
Bevoegde overheid:	Gemeente Westland
Contactpersoon:	M. Burger (MA)
Beheer documentatie:	Provincie Zuid-Holland
Type onderzoek:	Bureauonderzoek
Periode van uitvoer:	Juni 2018
Aanleiding:	Nieuwbouw
Locatie:	Van Geestraat 1, 's-Gravenzande
Coördinaten:	70793 / 446705
Zaakidentiteitsnr. Archis:	3982766100
Projectcode:	WL 156
Projectleider:	drs. J.P.L. Bakx
Projectmedewerker:	drs. J.P.L. Bakx / I. de Fuijk (MA)
Status:	Definitieve (herziene) versie 2, 24 juli 2018.
Autorisatie:	

drs. J.P.L. Bakx

ISSN: 1879-9590
© 2018 Archeologie Delft

Samenvatting

In opdracht van de gemeente Westland heeft Archeologie Delft een bureauonderzoek uitgevoerd naar de locatie Van Geeststraat 1 te 's-Gravenzande in de gemeente Westland. Dit onderzoek vond plaats in het kader van een verkenning voor de herbestemming van het huidige gemeentehuis.

Uit het bureauonderzoek komt naar voren dat er binnen het plangebied sprake is van historische bebouwing langs de Langestraat, waaronder de voorganger van het stadhuis, dat terug gaat tot in de 16^e eeuw. Eventuele historische bebouwing of andere archeologische sporen en vondsten in de westelijke helft van het plangebied zijn met de aanleg van de kelder onder het huidige gemeentehuis vergraven. Hetzelfde geldt voor het oostelijke deel van het plangebied, dankzij de aanleg van een kruipruimte en een bouwput. Voor beide delen is dan ook geen archeologisch vervolgonderzoek geadviseerd. De verstoring van de overige delen van het plangebied zijn niet of lokaal verstoord door eventuele kabels en leidingen langs de straatzijden.

Voor deze overige delen wordt geadviseerd een verkennend booronderzoek uit te voeren. Het doel hierbij is om in kaart te brengen of de opbouw van de bodem hier al dan niet verstoord is en zo niet, of er nog archeologische waarden in de bodem aanwezig zijn. De uiteindelijke beslissing omtrent vervolgonderzoek ligt bij het bevoegd gezag, in deze de gemeente Westland.

Inhoudsopgave

2	Samenvatting
4	1 Inleiding
	1.1 Aanleiding
	1.2 Plangebied
	1.3 Beleid gemeente Westland ten aanzien van archeologie
	1.4 Richtlijnen
7	2 Bureauonderzoek
	2.1 Methoden
	2.2 Resultaten
20	3 Conclusie en selectieadvies na bureauonderzoek
	3.1 Conclusie
	3.2 Selectieadvies
22	Bibliografie
24	Overzicht van afbeeldingen

1 Inleiding

1.1 Kader en doelstelling

De gemeente Westland is voornemens om alle plaatselijke gemeentehuizen te vervangen door één of twee gemeentekantoren in Naaldwijk. Het gemeentehuis aan de Van Geeststraat 1 te 's-Gravenzande is daarmee op termijn niet meer nodig. De gemeente onderzoekt dan ook de herbestemming van dit gebouw en perceel. In dat kader heeft Archeologie Delft opdracht gekregen om de archeologische verwachting van het plangebied te toetsen aan de hand van een archeologisch bureauonderzoek.

Het doel van het bureauonderzoek is het verwerven van informatie om daarmee tot een gespecificeerde, archeologische verwachting te komen. Dit gebeurt aan de hand van bestaande bronnen over bekende of verwachte archeologische waarden. Aan deze verwachting wordt een selectieadvies gekoppeld. Het bevoegd gezag, in deze de gemeente Westland, neemt vervolgens het selectiebesluit.

1.2 Plangebied

Het plangebied is gelegen in de oude dorpskern van 's-Gravenzande, op een perceel langs de zuidzijde van de Van Geeststraat. Op het moment is het grotendeels bebouwd met het huidige gemeentekantoor (afbeelding 1). De totale oppervlakte van het perceel bedraagt bijna 3.700 m². Het plangebied is gelegen in een woonwijk met aan de oostzijde de Langestraat en westzijde de Sand-Ambachtstraat. Aan de zuid-oostzijde bevindt zich bebouwing en in het zuidwesten een parkeerterrein. Het plangebied staat afgebeeld op kaartblad 37b van de topografische kaart van Nederland met het kadastrale nummer I 5156 en het centrumcoördinaat 70.793 / 446.705.

Afbeelding 1: de ligging van het plangebied op een luchtfoto (bron: gemeente Westland).

1.3 Beleid gemeente Westland ten aanzien van archeologie

Op 26 juni 2012 heeft de gemeente Westland de archeologische beleidskaart met toelichting vastgesteld. Door middel van het vaststellen van de kaart maakt de gemeente Westland gebruik van de wettelijke mogelijkheid om onderbouwd af te wijken van de vrijstellingsnorm voor bodemingrepen van 100 m². De beleidskaart is reeds in een groot aantal bestemmingsplannen opgenomen en zal ook in nieuwe bestemmingsplannen worden opgenomen.

Beleidskaart¹

Om de omgang met eventueel aanwezige archeologische waarden goed, maar ook zinvol te laten verlopen, wordt in de gemeente Westland alleen archeologisch (voor)onderzoek vereist, wanneer de aard van de bodemingrepen dusdanig is dat er daadwerkelijk schade aan het bodemarchief kan optreden. De verschillende beleidszones vereisen dan ook elk een eigen benadering voor wat betreft de vrijstelling van archeologisch onderzoek voor bodemverstoringen tot een bepaalde diepte en omvang.

Het plangebied bevindt zich volgens de beleidskaart in de historische 'dorp-skern' (afbeelding 2).² De vrijstellingsgrens die gehanteerd wordt voor deze zone is maximaal 50 m² met een ontgravingsdiepte van maximaal 30 cm onder het maaiveld. Voor deze zone geldt een hoge verwachting voor het aantreffen van archeologische resten.

Bestemmingsplan³

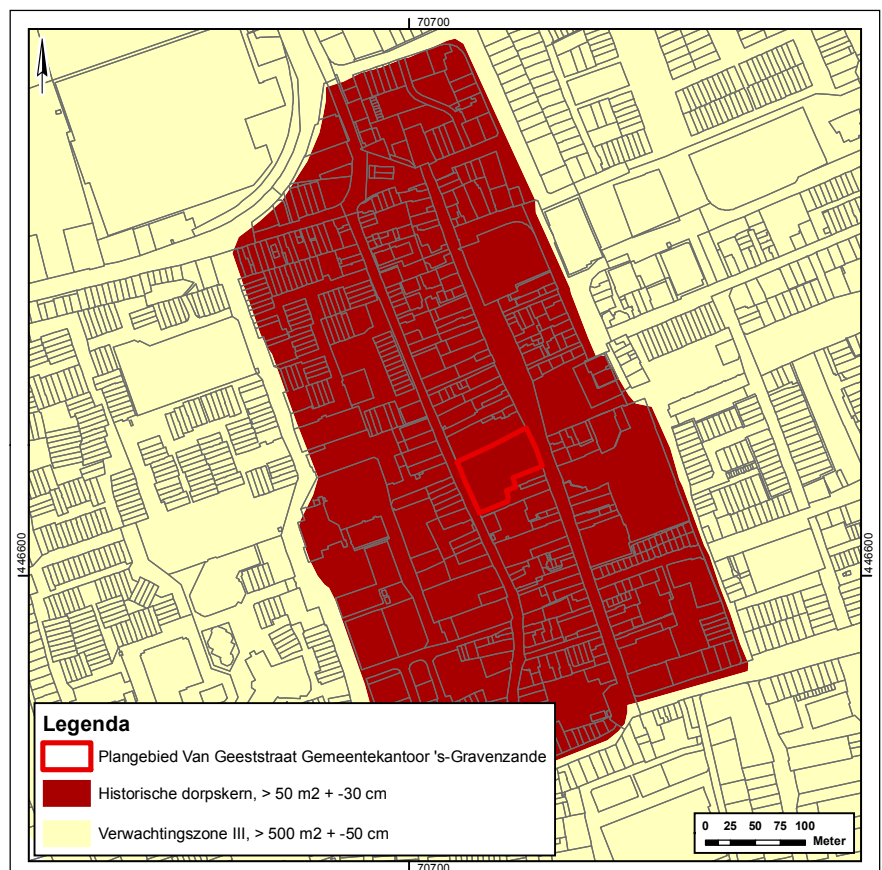
Op het plangebied is het bestemmingsplan Centrum 's-Gravenzande van toepassing. De begrenzingen van de verwachtingszones uit de beleidskaart zijn opgenomen in de verbeelding van dit bestemmingsplan. Op de plankaart is ter hoogte van het plangebied sprake van een dubbelbestemming Waarde – Archeologie – I. De voorwaarden die aan deze dubbelbestemming zijn gekoppeld, zijn opgenomen in de

¹ Kerkhof 2012.

² Formeel is 's-Gravenzande geen dorp, maar een stad.

³ Bestemmingsplan Centrum, onherroepelijk 25-09-2013.

Afbeelding 2: het plangebied geprojecteerd op de archeologische beleidskaart van de gemeente Westland.

regels die op hun beurt betrekking hebben op bouw- en gebruiksregels. Conform de beleidskaart houdt dit in dat er archeologisch onderzoek moet plaatsvinden wanneer in het plangebied de voorgenomen ontwikkeling een oppervlakte heeft groter dan 50 m² en er dieper wordt gegraven dan 30 cm onder het maaiveld.

1.4 Richtlijnen

Het onderzoek is uitgevoerd volgens de eisen zoals deze zijn opgesteld in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.3, van de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB; <http://www.sikb.nl>).

2 Bureauonderzoek

2.1 Methoden

Het doel van dit bureauonderzoek is het verzamelen van alle bekende gegevens met betrekking tot de verstoringen, geologie, historische-geografie en archeologie in de omgeving van het plangebied. Aan de hand van deze gegevens kan een archeologische verwachting worden opgesteld.

Voor het bureauonderzoek is gebruik gemaakt van de informatie uit het Archeologisch Informatie Systeem (ARCHIS) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN), de bodem-, geomorfologische en geologische kaart en overige bronnen.

2.2 Resultaten

Huidig grondgebruik

Het is van belang om voorafgaand aan het onderzoek het huidige grondgebruik vast te stellen. Bodemverontreiniging, bebouwing, oppervlakteverharding, riolering, kabels en leidingen kunnen de archeologische verwachting beïnvloeden en bepalend zijn voor de te volgen onderzoeksstrategie.

Op dit moment bestaat meer dan de helft van het plangebied (circa 2.100 m²) uit bebouwing in de vorm van het huidige gemeentekantoor. Het omliggende gebied is in gebruik als plantsoen, parkeerplaats en openbare weg. De wegverharding bestaat zowel uit asfalt als klinkers. Het maaiveld bevindt zich gemiddeld genomen op circa 2,1 m + NAP.⁴ De hoogste grondwaterstand ligt op circa 1,2 m +NAP.

Historisch grondgebruik in de dorpskern 's-Gravenzande

Het bestuderen van het historisch grondgebruik van het plangebied kan informatie verschaffen over eventuele archeologische vindplaatsen. Uit de bestudering van oud kaartmateriaal kan blijken of het plangebied in het verleden bebouwd is en of er bijvoorbeeld (water)wegen in het plangebied aanwezig zijn geweest. Ook kunnen ontgravingen en ophogingen door middel van historische kaarten en bouwtekeningen in beeld worden gebracht.

Eén van de oudste gedetailleerde kaart met daarop het plangebied afgebeeld, is de kaart van Joan Blaeu (afbeelding 3).⁵ Deze is omstreeks 1649 vervaardigd. Al in 1246 werd door graaf Willem II aan 's-Gravenzande het stadsrecht verleend. Stedenbouwkundig is daar op de in de 17e eeuw vervaardigde kaart nauwelijks iets van terug te vinden.⁶ Zo kent de stadskern geen omwalling of poorten. De hoofdstructuur van de stad bestond uit drie parallel lopende straten die noord-zuid waren georiënteerd. De meest westelijke straat is de Sand- Ambachtstraat, de middelste is de Langestraat en de oostelijke straat liep achter de Dorpskerk, een woonblok en het Marktplaats. Deze straten begrepsden twee rijen van woonblokken, die onderling door enkele dwarsstraten waren gescheiden. Het plangebied bevindt zich tussen de Sand-Ambachtstraat en de Langestraat. De woonblokken waren hier het grootst en langwerpig. Terwijl de blokken ten oosten van de Langestraat kleiner en nagenoeg vierkant waren. De Langestraat is de hoofdstraat van 's-Gravenzande en ze heeft aan beide zijden bebouwing. Achter de huizen lagen vooral tuinen. In de dwarsstraten vanuit de Langestraat naar de Sand-Ambachtstraat toe, stond een enkel huis. De bebouwing langs de Sand-Ambachtstraat was zeer beperkt en betrof waarschijnlijk kleine schuren en muren die bij de tuinen van de Langestraat behoren.

Ten oosten van de Langestraat bevonden zich de andere belangrijke gebouwen van 's-Gravenzande. In een apart blok lag de Dorpskerk. De onbebouwde grond rondom de Dorpskerk was waarschijnlijk de in ongeveer rond 1300 gewijde begraafplaats. Dit kerkhof was ommuurd en bleef in gebruik tot 1870. In het midden van de vorige eeuw werd dit kerkhof grotendeels geruimd.

⁴ www.ahn.maps.arcgis.com.

⁵ De Kaart van 's-Gravenzande getekend door Coenraet Oelensz uit 1566, naar het Kaartboek S van het klooster Maria Magdalena Regulieren van Bethanië, is ouder, maar voor het plangebied minder gedetailleerd.

⁶ Naar Bult 2006.

Een ander blok werd gebruikt als Marktpluin. Dit was een open ruimte waarbij langs de buitenrand huizen waren gebouwd die met de voorgevel op het Marktpluin waren gericht.

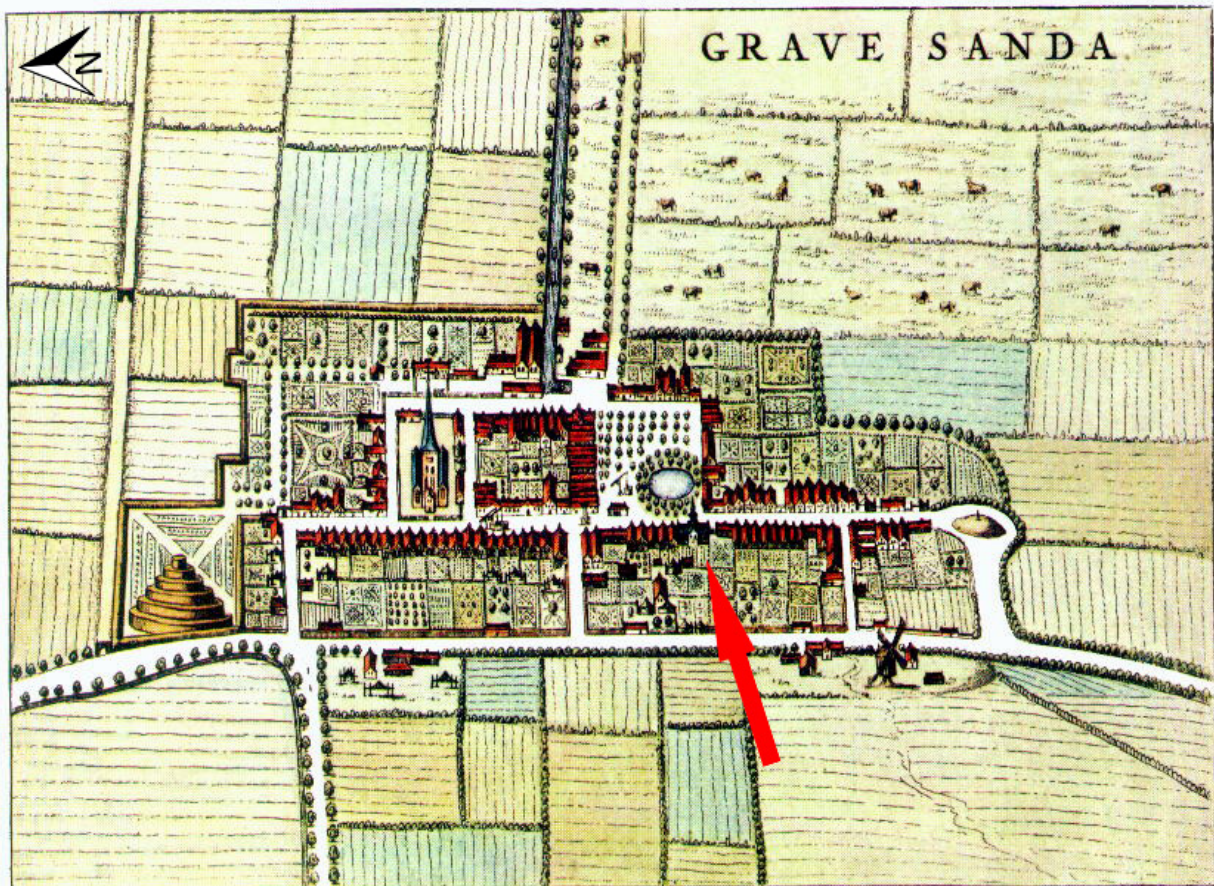
Het blok tussen de kerk en het Marktpluin was vrijwel geheel rondom bebouwd met open binnenterrein die als tuinen werden gebruikt. Recht voor dit blok eindigde een vaart in een L-vorm, die als haven dienst deed. Deze vaart, Poelmolenvaart geheten, kwam uit in de Poelwatering. Via dit water kon men in de Middeleeuwen in zuidoostelijke richting naar het open water van de Maas varen.

Naast de vaart en tegenover de kerk lag in de Middeleeuwen het begijnhof en het gasthuis. Op het terrein van het begijnhof was in het begin van de 15^e eeuw het klooster 'Maria Magdalena in Bethanië' gesticht. Na afbraak van het klooster kwam de grond toe aan de Staten van Holland die het aan de familie Vreeburgh verkocht. Deze bouwden er in de 18^e eeuw de buitenplaats Vreeburgh op, dat inmiddels ook grotendeels archeologisch is onderzocht.⁷

Het plangebied bevindt zich langs de westzijde van de Langestraat, tegenover het Marktpluin (afbeelding 3). In tegenstelling tot de meeste andere gebouwen die met de kopse kant op de Langestraat staan georiënteerd, ligt binnen het plangebied een gebouw met de lange zijde parallel aan de straat. De verdere uitleg van het gebouw lijkt een T-vorm te hebben, waarbij haaks op de lange zijde nog een korte zijde of aanbouw staat. Eveneens afwijkend is de grijze kleur van het dak die op de kaart van Blaeu is gebruikt. Dit impliceert een dak van leisteen, in tegenstelling tot de andere gebouwen met een oranje of rood pannendak. Behalve een leien dak heeft het gebouw een (klokken)torentje. Het gaat hier om het oude stadhuis of raadhuis dat op deze locatie dus al sinds jaar en dag staat (afbeelding 4). Op het naastgelegen perceel ten zuiden van het gemeentehuis staat nog een huis met de lange zijde langs de straat. Dit gebouw heeft wel een pannendak. Of dit perceel ook onderdeel heeft uitgemaakt van het plangebied is op basis van deze kaart niet te stellen. Overigens is op de Kaart van Coenraet Oelensz uit 1566 ter hoogte van het plangebied

⁷ Immerzeel 2000, 74-95.

Afbeelding 3: Grave Sanda, stadsplat-tegrond met opstanden van gebouwen en huizen (naar een kopergravure uit 1649 door Joan Blaeu). De totale oppervlakte van deze situatie is ruim 50 ha. De rode pijl duidt de globale ligging van het plangebied aan.

enkel sprake van huizen die met de kopse kant op de straat staan georiënteerd.⁸ Bijna een eeuw eerder lijkt er dan ook nog geen sprake van een raadhuis binnen de grenzen van het plangebied.

Op het achtererf van het raadhuis en omliggende percelen is op de kaart van Blaeu een stenen toren te zien, evenals enkele losse gebouwen, waaronder langs de Sand Ambachtstraat. Verder waren de achtererven in gebruik als tuin.

Op de kaart van Kruikius uit 1712 is te zien dat de structuur van de binnenstad nauwelijks is veranderd en de bebouwing amper is geïntensiveerd (afbeelding 5).⁹ Opvallend zijn de grote tuinen met boomgaarden aan zowel west- als de oostkant van de stad. Ter hoogte van het plangebied is het gemeentehuis minder duidelijk zichtbaar dan op de kaart van Blaeu, maar het staat er nog wel. Het perceel is een langgerekte strook zonder verdere bebouwing en/of activiteiten. Op het achterterrein van twee naastgelegen huizen die wel met de kopse kant op de straat staan georiënteerd, zien we twee plantenbedden of akkers voor de teelt van gewassen. Wat verder opvalt is dat het perspectief tussen de kaarten van Kruikius en Blaeu verschilt, waarbij het kaartbeeld van Kruikius vermoedelijk betrouwbaarder is.

⁸ Kaartboek S van het klooster Maria Magdalena Regulieren van Bethanië

⁹ Kruikius 1977 (1712).

Afbeelding 4: een oude prent van het Raadhuis, jaartal onbekend¹², en foto van de Langestraat met links het gemeentehuis, oriëntatie en jaartal onbekend¹³.

Afbeelding 5: het plangebied (globaal) geprojecteerd op de kaart van Kruikius uit 1712. Inzet is detailweergave.

Afbeelding 6: het plangebied geprojecteerd op het oudste kadastrale minuut-plan uit 1814.

Ook in het begin van de negentiende eeuw is de bebouwing amper toegenomen en is de middeleeuwse structuur op de oudste kadasterkaart van 1813 nog goed herkenbaar (afbeelding 6). Het kaartbeeld rond 1900 laat zien dat de bebouwing is toegenomen. Met name langs de Sand-Ambachtstraat zijn er huizen bijgekomen.¹⁰ De stedenbouwkundige structuur in rechthoekige blokken is dan nog goed herkenbaar.

De laatste drie eeuwen zijn er in de omgeving van het plangebied in meer en mindere mate werkzaamheden uitgevoerd om de bodemkwaliteit voor de akker- en tuinbouw te verbeteren. In het Westland gebeurde dat veelal door middel van zand dat afkomstig was van bijvoorbeeld de haakwal bij Naaldwijk. Deze afgegeeste gronden werden opgevaren en vermengd met de mindere gronden. Binnen het plangebied is hier volgens de Kaart van Van Liere geen sprake van.¹¹ In de directe omgeving van het plangebied zijn de gronden tot wel 40 cm opgehoogd.

Bekende verstoringen

Het huidige gemeentehuis is in de jaren tachtig van de vorige eeuw gebouwd. De westelijke zijde van het gebouw is onderkelderd. Uit de bouwtekeningen van destijds¹², blijkt dat de fundering van de keldervloer op 1 tot 1,5 m –NAP is aangelegd. Dat betekent voor deze zone een bodemverstoring van circa 3 tot 3,5 m onder maaiveld. Onder de oostelijke zijde van het gebouw is een kruipruimte aanwezig (op 1,35 m –peil) met daaronder een zandpakket (tot 1,9 m –peil). De aangehouden peilmaat is 2,67 m + NAP. De kruipruimte heeft de bodem tot 1,32 m +NAP verstoord (0,78 m onder maaiveld). Het zandpakket is een aanwijzing dat de bodem tot 0,77 m +NAP is verstoord (1,33 m onder maaiveld). Daarnaast is er tijdens de bouw van het huidige gemeentekantoor een bouwput aangelegd, waarbij de bodem is verstoord tot 1,5 m onder maaiveld.

Alle funderingen zijn onderheid met fundexpalen. Deze palen hebben een omvang van 45 tot 55 cm en zijn tot een diepte van 20 m –NAP in de ondergrond geboord. De dichtheid waarmee deze palen zijn geboord, verschilt per locatie, maar over het algemeen zijn ze in een grid van 4,6 m bij 7,0 m uitgezet (afbeelding 7).

¹⁰ www.watwaswaar.nl

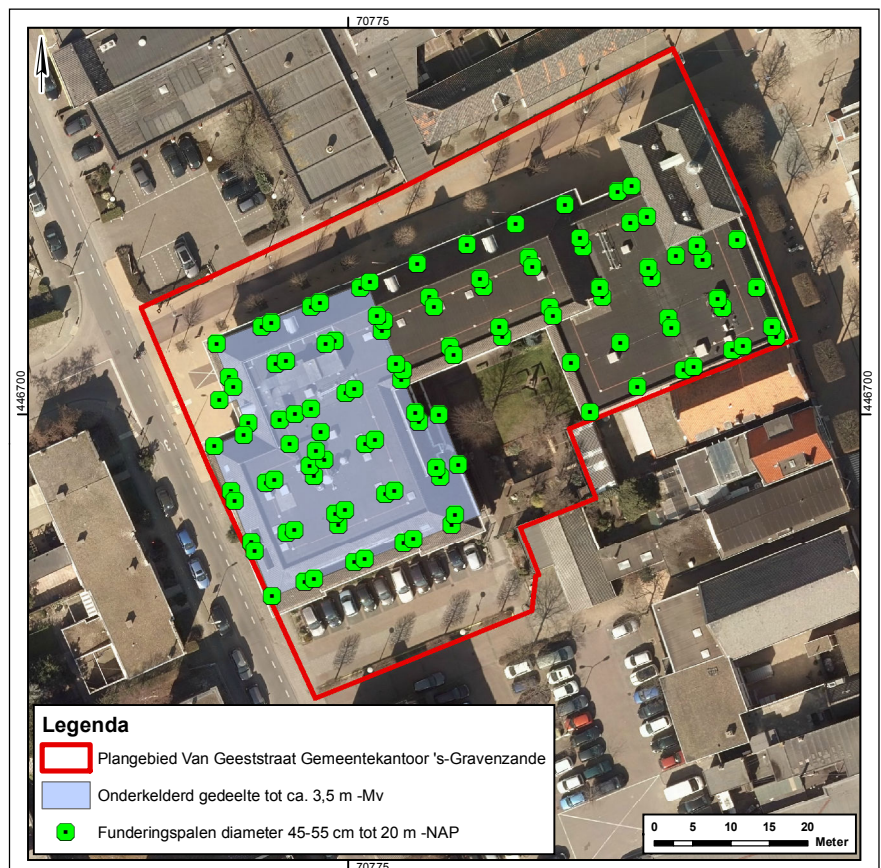
¹¹ Van Liere 1948.

¹² www.lwkoppenol.nl/sgravenzande.htm

¹³ www.lwkoppenol.nl/sgravenzande.htm.

¹⁴ Archief Westland, jaartal 1978-1980.

Afbeelding 7: de ligging van de kelderruimte en de funderingspalen binnen het plangebied.

Langs de randen van het plangebied en mogelijk ook elders zal het de ondergrond zijn verstoord door kabels en leidingen. Met een KLIC-melding kunnen deze nadere in kaart worden gebracht.

Bekende aardwetenschappelijke waarden

In het verleden bestond er vaak een nauwe relatie tussen de locatiekeuze voor nederzettingen en de bodemgesteldheid. Zo was in West-Nederland de aanwezigheid van een droge ondergrond één van de belangrijkste vestigingsfactoren in een gebied dat geregeld door binnendringend zee- en rivierwater werd bedreigd. Het is daarom belangrijk om duidelijkheid te krijgen over de bodemopbouw van het plangebied, zodat onderzocht kan worden of delen van dit plangebied in aanmerking kwamen voor bewoning of wellicht op een andere manier bruikbaar waren voor de mens.

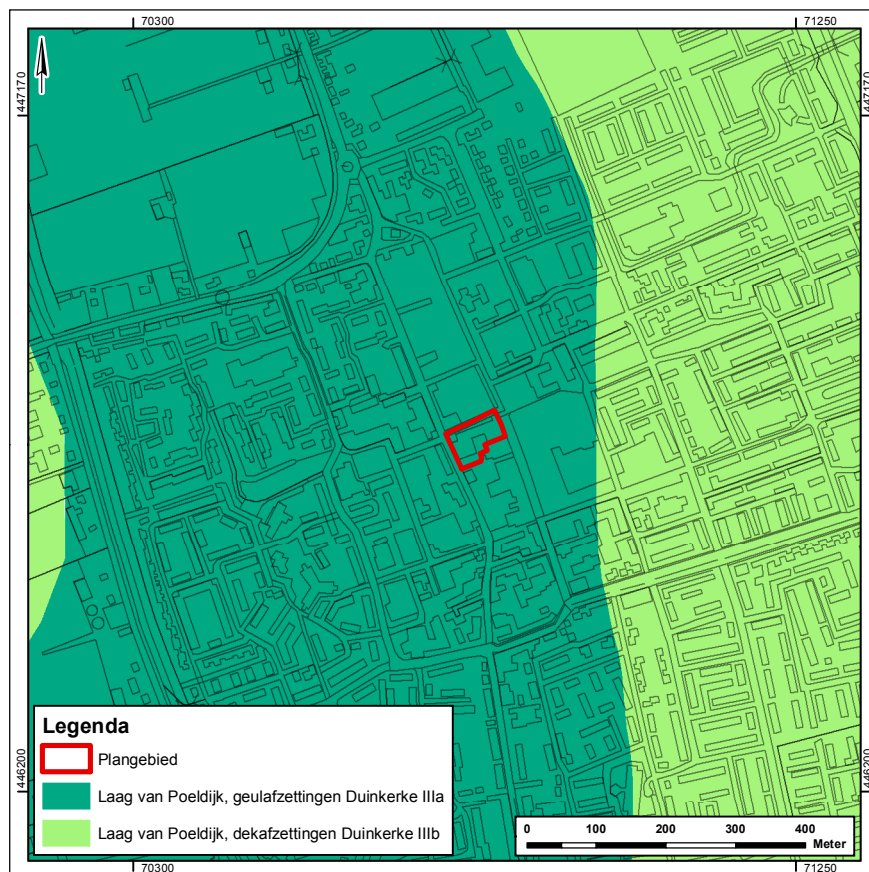
Voor de bewoning in 's-Gravenzande zijn de volgende geologische afzettingen van groot belang geweest.¹⁵ Als basis voor de analyse van de geologische ondergrond is gebruik gemaakt van de Geologische Kaart van Nederland, blad 37W (afbeelding 8). De lithostratigrafische eenheden zoals vastgesteld door Zagwijn en Van Staalduinen¹⁶ is grotendeels ontwikkeld op basis van geologisch onderzoek dat plaatsvond binnen de regio van het plangebied. Dit systeem is vervolgens geprojecteerd op de gehele Nederlandse kuststreek. Uit recent onderzoek is gebleken dat de geologische ontwikkeling in de rest van Nederland afwijkt van de ontwikkelingen in de regio van het plangebied. Hiertoe heeft men besloten tot een nieuwe indeling te komen waarbij nieuwe namen zijn toegekend aan de verschillende lithostratigrafische eenheden. Aangezien de oude indeling binnen het onderzoeksgebied nog steeds van toepassing is, wordt deze terminologie gehandhaafd en tussen haakjes volgt de nieuwe terminologie.

Uit de geologische kaart blijkt dat 's-Gravenzande op Afzettingen van Duinkerke III van het Westlanddek (Laag van Poeldijk - Laagpakket van Walcheren) ligt. Ten noordwesten van het onderzoeksgebied bevinden zich tevens Jonge Duin- en

¹⁵ Naar Bult 2006.

¹⁶ Van Staalduinen 1979.

Afbeelding 8: Geologisch situatie aan het oppervlak in de directe omgeving van het plangebied.

Strandzanden (Laag van Den Haag). Het daarvoor benodigde zand is afkomstig van de strandwallen die in de nabijheid van de Maasmond een grote uitstulping in zee hadden, maar door erosie werden afgebroken en langs de noordelijke oever in de trechtervormige Maasmond werden afgezet. Hierdoor ontstond in de 12^e eeuw een zandbank die globaal vanaf een punt ten zuidwesten van Monster via 's-Gravenzande in zuidoostelijke richting tot aan het zuiden van de Oranjepolder liep. Van de geestgronden is bekend dat deze in vroeger tijden geschikt waren voor bewoning.

Afzettingen van Duinkerke III (Laag van Poeldijk – Laagpakket van Walcheren)

De Afzettingen van Duinkerke III kunnen opgesplitst worden in twee fasen, namelijk fase IIIa en fase IIIb. Fase a kan hoofdzakelijk gedateerd worden in de eerste helft van de 12^e eeuw, fase b is later gevormd na het midden van de 12^e eeuw. Beide afzettingsfasen kunnen ook verdeeld worden in geul- en dekafzettingen. De Afzettingen van Duinkerke IIIb hebben de Afzettingen van Duinkerke IIIa deels opgeruimd en/of overdekt. Het plangebied bevindt zich op de geulafzettingen van Duinkerke IIIa. Deze afzettingen van Duinkerke III bestaan voornamelijk uit zand en zavel. De dekafzettingen uit zavel en lichte klei. Deze afzettingen zijn waarschijnlijk onder invloed van stormvloed, in combinatie met dijkdoorbraken tot stand gekomen en hebben in 's-Gravenzande een erosief karakter gehad op de reeds aanwezige bodem. Normaliter liggen de geulafzettingen van Duinkerke III binnen 's-Gravenzande aan het oppervlak.

Bewoningsgeschiedenis¹⁷

In de eerste helft van de 12^e eeuw brak de zee tussen Monster en Naaldwijk door de haakwal van Naaldwijk en er ontstond een nieuwe monding voor de Gantel en de Booma waarlangs de zee tot ver in het land kon binnendringen: de hierboven genoemde Afzettingen van Duinkerke III. De bewoning op het oude land werd kortstondig onderbroken en om het verloren land opnieuw op de zee te veroveren, moesten er eerst dijken evenwijdig aan de loop van de Gantel worden aangebracht en tenslotte werd ook dit gebied bedijkt door de aanleg van de Zwartendijk.¹⁸

De aanleg van de Zwartendijk werd waarschijnlijk vergemakkelijkt doordat er een nieuwe haakwal in de Maasmond was ontstaan, die zich tot voor de monding van de Booma en de Gantel uitstrekte, zodat de zee geen rechtstreekse invloed meer op deze rivieren had.

Uit een oorkonde van 1200 blijkt dat gravin Sophia, die in 1176 overleed, bezittingen had in 's-Gravenzande, die zij schonk aan de abdij van Rijsburg.¹⁹ Daarmee is duidelijk dat er bewoning vanaf tenminste het derde kwart van de 12^e eeuw op deze haakwal mogelijk was.

Er zijn aanwijzingen dat er delen van deze haakwal al veel eerder bewoond zijn geweest. Vondsten van een Romeinse munt,²⁰ een Romeinse mantelspeld en een Karolingische munt van Lodewijk de Vrome (814-840)²¹ tonen dit aan. Mogelijk lag hier vóór de Romeinse tijd al een stuk 'oud land' dat nooit geheel verloren is gegaan en later tot de huidige zandplaat van 's-Gravenzande is uitgegroeid. Wat het effect van de overstromingen vanaf het tweede kwart van de 12^e eeuw op de bewoning is geweest, is onduidelijk. Waarschijnlijk zijn veel oude sporen als gevolg van deze overstromingen geërodeerd. In ieder geval is een halve eeuw later het dorpje Zande ontstaan.²² De bedijking van 's-Gravenzande moet dan ook vóór de 13^e eeuw zijn gestart. Het dorp Zande ging 's-Gravenzande heten na de stichting van een grafelijk hof in deze plaats. Dat hof was door Van der Arend in 1989 gelokaliseerd ten oosten van 's-Gravenzande, naast de Poelwatering.²³ Het hof kwam vóór 1296 in handen van Gerard Tiedemansz.²⁴ Zijn nazaten gingen zich naar dit hof vernoemen, die dan de Poelenburg blijkt te heten.

In 1246 werd door graaf Willem II aan 's-Gravenzande het stadsrecht verleend.²⁵ De stad was een grafelijke stichting, bedoeld om kolonisten naar de zandplaat te trekken voor de ontwikkeling en ter bevordering van de handel. De ligging in de Maasmond bood daartoe immers prima mogelijkheden. Aanvankelijk leek het ook goed te gaan met de jonge stad. Dit blijkt uit een aantal ontwikkelingen. Het oude

¹⁷ Volledig naar Bult 2006.

¹⁸ Emmens 1963, 37-38.

¹⁹ Koch, OHZ 1970, nr. 243.

²⁰ Immerzeel 1999, 116.

²¹ Immerzeel 2001, 103.

²² Bron: www.macdaniel.nl/grvz-historie.htm

²³ Van der Arend 1993, 337; Immerzeel 1990, 85.

²⁴ Hoek 1981, 53.

²⁵ Van Straalen 1969, 11.

centrum van 's-Gravenzande werd al spoedig door de graven van Holland voorzien van een begijnhof en een gasthuis.²⁶ Dit begijnhof is waarschijnlijk gesticht vóór 17 mei 1255. Het schenken van een parochiekerk, begijnhof en een gasthuis worden als onontbeerlijk beschouwd voor de ontwikkeling van een stad.²⁷ In 1255 werd door de abt van Mariënweerd en gravinweduwe Machteld afgesproken dat er voortaan twee priesters in de kerk van 's-Gravenzande zouden dienen. Klaarblijkelijk was dit als gevolg van een snel groeiende bevolking wenselijk.

Vóór 1267 werd aan de kerk een Madonnabeeld geschonken die de heilige Elisabeth in haar bezit zou hebben gehad. Door het bezit van dit beeld werd de kerk ook wel de 'Lieve Vrouwekerk' genoemd. Het beeld werd geassocieerd met grote wonderen, waardoor 's-Gravenzande in de veertiende eeuw tot een bedevaartsplaats kon uitgroeien en de inkomsten uit de bedevaart konden worden aangewend voor de vergroting van de kerk.²⁸

In 1357 verleende graaf Willem V 's-Gravenzande zelfs stadsuitbreiding. Dit had waarschijnlijk puur politieke motieven, want als handelsstad was 's-Gravenzande amper van de grond gekomen. Door de voorgaande verzanding en verlanding van de omgeving was het vestigen van een zeehaven geen succes geworden. Ook een stenen ommuring en grachten ter verdediging van de stad die de meeste Hollandse steden in die tijd bouwden, zijn er in 's-Gravenzande nooit gekomen.

De zandplaat van 's-Gravenzande behoorde kerkelijk tot de parochie van Monster. De kerk van Monster wordt voor het eerst genoemd in een akte uit 1006, waarin de bisschop van Utrecht kerken uit het kustgebied schenkt aan de door hem gestichte abdij Hohorst bij Amersfoort. Deze abdij verhuist rond 1055 naar Utrecht en wordt dan de St. Paulusabdij genoemd. De St. Paulusabdij heeft het patronaatsrecht over de verschillende kerken, zo ook de kerk van Monster. De parochie van Monster besloeg het kustgebied van de Maas tot Wassenaar.²⁹

De eerste kerk van 's-Gravenzande is een dochterkerk van Monster en gebouwd in opdracht van Gravin Machteld van Brabant, de weduwe van Floris IV. Op 12 mei 1238 verkreeg de kerk van 's-Gravenzande haar eigen parochie van de bisschop van Utrecht, de zwager van Machteld. Het is dus aannemelijk dat de bouw van de kerk rond deze tijd op haar voorspraak gebeurde. Mogelijk stond op deze plek eerst een kapel die onder de parochie van Monster viel.³⁰

In 1427 stichtten de Reguliere Kanunniken vanuit het Delftse klooster St. Hieronymusdal een klooster in 's-Gravenzande. Dit klooster droeg de naam 'Maria Magdalena in Bethanië' en werd gesticht in het in de dertiende eeuw door de graven van Holland gesticht gasthuis.³¹ Bij de opstand tegen de Spanjaarden werd in 1572 de Lieve Vrouwenkerk door de Geuzen geplunderd. Deze kerk kwam nu in handen van de Gereformeerde Gemeenschap en werd vanaf toen Dorpskerk genoemd. Deze gemeenschap was veel kleiner dan de katholieke gemeenschap en de fondsen van de Gereformeerden waren ook beperkter, o.a. door het wegvallen van inkomsten uit de bedevaarten. Ook de klooster- c.q. gasthuisgebouwen werden kort na 1575 gesloopt.

Bekende archeologische waarden³²

Uit het landelijke Archeologische Informatiesysteem (Archis) blijkt dat zich binnen een straal van circa 500 m van het plangebied meerdere archeologische onderzoeksmeldingen en waarnemingen bevinden (afbeelding 8).

Deze onderzoeken zijn zowel verricht door professionele organisaties als door amateur-archeologen. Verschillende van deze veldonderzoeken hebben ook archeologische vindplaatsen opgeleverd. Van deze vindplaatsen. Eén vindplaats is door de provincie aangemerkt als AMK-terrein met hoge archeologische waarde.³³ Ze liggen allemaal buiten het plangebied. Hieronder zal per archeologisch onderzoek en vindplaats een korte beschrijving worden gegeven van wat er archeologisch is aangetroffen. Hieruit ontstaat een beeld wat er aan archeologische sporen verwacht kan worden als de ondergrond in de binnenstad van 's-Gravenzande wordt geopend.

Langestraat 17

Op het achterterrein van het perceel Langestraat 17 werd een beerput aangetroffen

²⁶ Van Straalen 1969, 12.

²⁷ Koorn 1981, 13.

²⁸ Immerzeel 2004, 77.

²⁹ Dahmeijer et al. 2002, 1.

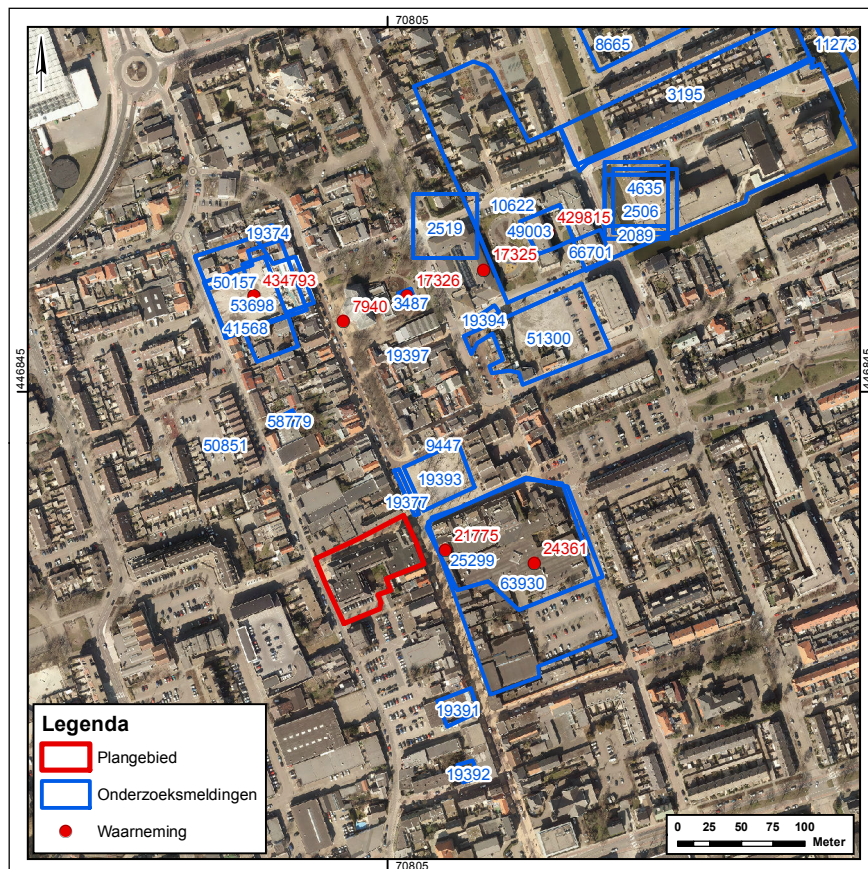
³⁰ Van Straalen 1969, 12.

³¹ Van Straalen 1969, 12.

³² Naar Bult 2006; Bol 2012.

³³ AMK: terrein op de Archeologische Monumenten Kaart van de Provincie Zuid Holland 2003.

Afbeelding 9: De archeologische waarnemingen, de onderzoeksmeldingen en het AMK-terrein met hoge archeologische waarde in een straal van circa 500 meter rondom het plangebied.

(onderzoeksmelding 19374). Bovenin bestond de vulling uit 19^e eeuws afval, meer naar onderen, was een houten tonput ingegraven waarvan de bovenste vulling bestond uit afval van de 17^e en 18^e eeuw. De bodem van de tonput bestond uit een beerlaag waarin 14^e eeuws aardewerk voorkwam.

Langestraat 31-41

Voor deze percelen zijn verschillende archeologische onderzoeken uitgevoerd (onderzoeksmelding 41568, 50157, 53698).³⁴ Op basis van de resultaten van het bureau- en booronderzoek heeft in 2012 een archeologische begeleiding van de werkzaamheden plaatsgevonden. Hierbij zijn de funderingen van een drietal panden, mogelijk uit de late 16^e of vroege 17^e eeuw aangetroffen (waarneming 434793). Vanwege de sloopwerkzaamheden waren de restanten dermate sterk gefragmenteerd en aangetast dat deze als niet (meer) behoudenswaardig zijn aangeduid. De overige werkzaamheden zijn dan ook niet meer begeleid.

Langestraat 56-80 / Pompe van Meerdervoortstraat 4-9

Tegenover het oude stadhuis ligt dit negentiende-eeuwse pand, dat in 1989 werd gesloopt. Onder het pand bevonden zich diepe kelders uit de late 19^e of vroege 20^e eeuw (waarneming 21775). Waardoor de sporen van eventueel eraan voorafgaande bebouwing grotendeels verdwenen waren. Ter hoogte van de achtergevel bleek een vuile ophogingslaag aanwezig die op een diepte van 140 cm onder het maaiveld begon. Deze laag bevatte scherfmateriaal vanaf de 13^e tot en met de 16^e eeuw. Hieronder lag een schone zandlaag. In een sleuf haaks op de Langestraat werd een zware fundering van secundair gebruikte kloostermoppen aangetroffen. Opvallend is dat afval van na de 16^e eeuw niet werd aangetroffen. Waarschijnlijk werd vanaf de zeventiende eeuw het afval in 's-Gravenzande niet langer meer op de percelen begraven, maar de stad uitgevoerd.³⁵ De opgegraven resten behoren mogelijk toe aan de voormalige herberg "de Bruinvisch," die volgens archiefgegevens stond op de hoek van het Marktplaats en de Langestraat.

³⁴ De Boer 2011, Jansen 2011, Loopik 2012.

³⁵ Immerzeel 1991, 99.

Voorafgaand aan de realisatie van het winkelcentrum Koningswerf, dat vanaf de Langestraat doorloopt tot aan de Pompe van Meerdervoortstraat, is een bureauonderzoek en booronderzoek uitgevoerd (onderzoeksmelding 25299).³⁶ Op basis van deze resultaten is hier eind 2014 en begin 2015 een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd (onderzoeksmelding 63930). De resultaten van dit veldonderzoek waren ten tijde van deze rapportage nog niet gereed. Maar uit het evaluatierapport komt een beeld naar voren van bewoning uit de late 16^e, de 17^e en 18^e eeuw dat is afgedekt door een circa 50 cm dik ophogingspakket. De bewoningssporen snijden op delen van het terrein door een cultuurlaag met 12^e en 14^e/15^e eeuws aardewerk. Een controlevlak in de schone afzettingen leverde geen nieuwe sporen op. Op basis van deze resultaten zijn twee zones geselecteerd voor een archeologische begeleiding bij bodemingrepen dieper dan een 60 cm onder maaiveld.

Eveneens op deze percelen is in 1942 ter hoogte van de voormalige pastorie van de Dorpskerk langs de Pompe van Meerdervoortstraat (waarneming 24361) door Renaud een archeologisch opgraving verricht. Het oudste deel van de pastorie dateerde uit de tweede helft van de 15^e eeuw en was opgetrokken uit 13^e eeuwse kloostermoppen.³⁷ Aanvankelijk werd vermoed dat op dit terrein de resten van het grafelijke kasteel (Hof van 's-Gravenzande) zouden liggen. Daar is echter niets van gebleken. Het gebouw functioneerde waarschijnlijk mede als huiskapel en/of gerechtsgebouw. Later behoorde het mogelijk tot het noordelijk gelegen Regulierenklooster of het gasthuiscomplex. Het gebouw bestond uit twee verdiepingen, had een houten kap en beschikte over meerdere rondboogvensters. In het gebouw zijn op de wanden bovendien laatmiddeleeuwse, religieuze muurschilderingen aangetroffen. Het gebouw werd in 1958, zonder documentatie van de sporen gesloopt.

Langestraat 107

Uit een booronderzoek op deze locatie is gebleken dat de bodem minimaal tot 120 cm en maximaal tot 170 cm onder maaiveld is verstoord (onderzoeksmelding 58779). Op basis van deze gronden is het plangebied vrijgesteld voor verder archeologisch onderzoek.³⁸

Langestraat 223

Tijdens de sloop van enkele oude winkelpanden konden nog enkele archeologische waarnemingen worden verricht (onderzoeksmelding 19391). Vele archeologische sporen waren al geheel verdwenen door de sloop, maar in een hoek van het terrein werden aardewerkvondsten uit de tweede helft van de 13^e eeuw en later gevonden. Naast enkele munten werden ook lakenloden aangetroffen.³⁹

Langestraat 239

Tijdens verbouwing van dit pand werden in de woon- en achterkamer funderingen van voorgangers van het in de tweede kwart van de 18^e eeuw gebouwde herenhuis aangetroffen (onderzoeksmelding 19392). Zo werd een ingegraven aardewerken pot uit de 15^e eeuw opgegraven die vermoedelijk als aspot dienst heeft gedaan. Ook kwamen er kelders en een waterput tevoorschijn. Het herenhuis zelf was gefundeerd op gestapelde kloostermoppen. Deze bouwwijze is kenmerkend voor de oudere huizen in de kern van 's-Gravenzande. Deze stenen kwamen beschikbaar na de afbraak van het Bagijnhof, het klooster en de ingestorte middeleeuwse kerk.⁴⁰

Langestraat riolering en herinrichting Marktplaats

Bij het vervangen van de riolering werden met een metaaldetector enkele opzienbarende vondsten gedaan (onderzoeksmelding 19377). Het betreft een 14^e eeuwse munt van graaf Willem V en een Romeinse Dupondius van Gaius (Caligula) uit 37-41 na Chr. Laatstgenoemde munt werd in stortgrond aangetroffen en is vrijwel zeker van elders aangevoerd.⁴¹ Bij de herinrichting van het Marktplaats werden met de metaaldetector vele munten en lakenloodjes uit de 14^e tot en met de 20^e eeuw aangetroffen (onderzoeksmelding 19393). De samenstelling van de vondsten bevestigt de functie als marktplaats die het plein de afgelopen eeuwen heeft gehad.⁴²

³⁶ Dasselaar 2007.

³⁷ Van Straalen 1969 ; Dahmeijer et al. 2002, 6.

³⁸ Van Rooij 2013.

³⁹ Immerzeel 1993, 102.

⁴⁰ Immerzeel 1999, 113-115.

⁴¹ Immerzeel 1999, 116.

⁴² Immerzeel 1996, 113.

Vaartplein

Tijdens het vervangen van de hoofdrioleringsbuizen van het Vaartplein werden zware funderingen aangetroffen die vrijwel alle zijn te herleiden tot de kademuren van de haven die hier van ouds heeft gelegen (onderzoeksmelding 19394). Het water liep oorspronkelijk vanaf de Veilingkade tot aan het Vaartplein, waar het een haakse bocht in zuidelijke richting maakte. Het muurwerk toonde meerdere herstelfasen. De kademuren waren 65 cm breed en tot 2 m onder het maaiveld direct op de klei gefundeerd.⁴³

In 2012 is voor het terrein (Horticoop / Hooghenburg) langs het Vaartplein tussen de Veilingkade en de Hoflaan een bureauonderzoek en booronderzoek uitgevoerd (onderzoeksmelding 51300).⁴⁴ Hieruit kwam naar voren dat de bodem tot ten minste 180 m onder maaiveld is verstoord er geen archeologisch vervolgonderzoek nodig was. Bij de graafwerkzaamheden in 2014 is echter opnieuw een stuk van de kademuur aangetroffen. Deze ligt parallel aan de Veilingkade.⁴⁵

Havenstraat 9

Bij vervanging van de riolering werd voor het huis Havenstraat 9 een zware fundering van kloostermoppen op ongeveer 40 cm diepte onder straatniveau aangetroffen (onderzoeksmelding 19397). Het is onbekend waar deze muur toe heeft behoord.⁴⁶

Dorpskerk

Ter hoogte van de Dorpskerk zijn drie waarnemingen gedaan. Waarneming 7940 verwijzen naar de plek waar in 1982 ca. 1,8 m onder het maaiveld (ca. 0 m NAP) funderingen van een aanbouw aan de oude Dorpskerk zijn aangetroffen.⁴⁷ Het oudste aardewerk dateert uit de dertiende eeuw. Waarneming 17326 geeft de plek aan waar in datzelfde jaar op ongeveer 0,5 m onder het maaiveld op 1,3 m +NAP laatmiddeleeuwse funderingen zijn waargenomen. Het betreft hier een klein archeologisch onderzoek naar de grafkelder van de familie Van Vreedenburgh. Deze bevindt zich op een plek waar mogelijk de noordbeuk van de laatmiddeleeuwse kerk lag. Hier werd inderdaad muurwerk van kloostermoppen aangetroffen, dat bovendien voor wat de vorm betreft, paste bij de buitenmuur van de noordelijke zijbeuk.⁴⁸ Onderzoeksmelding 3487 ligt direct ten oosten van de vorige waarneming en geeft de plaats waar in 2003 door archeologisch onderzoek werd uitgevoerd. Tijdens dit onderzoek werden er op ongeveer 0,5 m onder het maaiveld (1,3 m +NAP) restanten van een negentiende eeuwse kerkhofmuur aangetroffen die opgetrokken was uit hergebruikte kloostermoppen. Op een diepte van ongeveer 0,7 m onder het maaiveld (1,15 m +NAP) kwam een 14^e eeuwse steunbeer tevoorschijn. Op ongeveer 2 m onder het maaiveld (0,15 m –NAP) zijn graven aangetroffen. Uit dit onderzoek blijkt verder dat de muren van de laatmiddeleeuwse kerk tot minimaal 2 m onder het maaiveld (0,15 m –NAP) zijn uitgebroken.⁴⁹

Ten zuiden van de kerk, bijna op de hoek van de Havenstraat en de Vreeburg-hlaan, zijn bij een uitbreiding aan de achterzijde van een kantoorgebouw resten van het kerkhof aangetroffen. De graven lagen op 70 cm diepte onder het maaiveld. Het kerkhof heeft zich klaarblijkelijk tot over de perceelgrens van de kavel waarop het kantoor is gebouwd, uitgestrekt. Dat is groter dan aanvankelijk was aangenomen. Het kerkhof zou in de negentiende eeuw zijn geruimd en naar de begraafplaats aan de Naaldwijkseweg zijn verplaatst.⁵⁰

Bij de restauratie van de kerk in 2005 zijn van de middeleeuwse kerkplattegrond geen sporen aangetroffen.⁵¹ Op grond van archeologische, historische en bouwhistorische gegevens kan worden verondersteld dat de eerste stenen kerk, waarschijnlijk uit het begin van de 13^e eeuw dateert en een Romaans uiterlijk heeft gehad. Het moet een zaalkerk met eenvoudig koor en een toren met lage kap zijn geweest.

Veilingterrein [onderzoeksmeldingen 2089, 2506, 2519, 3195, 4635, 10622, 49003, 66701; waarneming 17325, 429815]

Het voormalig terrein ten noorden van de veilingkade en ten oosten van de Vreeburg-hlaan grenst aan de oude stadskern van 's-Gravenzande. Hier lag in de Middel-

⁴³ Immerzeel 1996, 113-114.

⁴⁴ RAAP-notitie 4261.

⁴⁵ Correspondentie Archief gemeente Westland.

⁴⁶ Immerzeel 2000, 96.

⁴⁷ Dahmeijer et al. 2002, 21; De Koning 2003, 18.

⁴⁸ Immerzeel 2003, 80-81.

⁴⁹ De Koning 2003, 23-27.

⁵⁰ Immerzeel 2003, 85.

⁵¹ Lempke et al. 2006.

eeuwen een begijnhof, een gasthuis en het Regulierenklooster 'Maria Magdalena in Bethanië' klooster. Na de reformatie werden deze gebouwen gesloopt en verrees op deze plek in de 17^e eeuw de buitenplaats Vreeburgh. De sporen van deze complexen en andere belangwekkende vondsten worden hieronder beschreven. Een groot gedeelte van het terrein is door de Provincie Zuid Holland op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) aangemerkt als een terrein van hoge archeologische waarde (monumentnummer 10689).

Achter de bestaande bebouwing van de Vreeburghlaan, iets ten noorden van Gasthuislaan, werd met de metaaldetector een Karolingische munt van Lodewijk de Vrome (814-840) gevonden in een schone witte natuurlijke zandlaag. Verspreid over het terrein zijn al eerder in diezelfde zandlaag een Romeinse *fibula* en een aardwerkscherf uit de Vroege Middeleeuwen gevonden.

In de hoek ten noordoosten van de Vreeburghlaan en de Gasthuislaan werden veel vondsten uit de tijd van het Begijnhof aangetroffen. De noordelijke begrenzing van het begijnhof lag 30 m ten noorden van de Gasthuislaan, gelijk met de achtergrens van de woningen langs de (middeleeuwse) Gasthuislaan, verder naar het oosten. De begrenzing bestond uit een muur van moppen uit de 15^e eeuw. Ten zuiden ervan werden vele afvalkuilen met 15^e en 16^e eeuws aardewerk gevonden, die klaarblijkelijk achter de rij huizen van de begijnen, in de tuinen waren gegraven. Ook op de locatie van de burgemeesterswoning werd aan de westzijde van het terrein een tiental meters van de ommuring van het Begijnhof teruggevonden. Die muur was gemetseld van kloostermoppen uit de eerste helft van de 14^e eeuw.⁵²

Een belangrijk gebouw werd aangetroffen tijdens de sloop van het complex van Boekestein in 1999. Dit complex stond op het perceel dat omgeven werd door de Vreeburghweg, Vaartplein en de Gasthuislaan. Onder het hoofdgebouw van de buitenplaats Vreeburgh, dat nog ten dele in het complex van Boekestein was opgenomen, lag een uit kloostermoppen opgetrokken kelder van 7 x 7 m met een kruisgewelf, dat uit de eerste helft van de 14^e eeuw dateert. De onderzijde van de funderingen lagen 2,5 m onder het huidige maaiveld.⁵³ Vlakbij lag een zware muur van kloostermoppen, waarachter vier aspotten uit de 14^e eeuw waren ingegraven.⁵⁴ Dit gebouw stond oorspronkelijk op een erf dat door gravin Machteld aan het begijnhof werd vermaakt en dat lag tussen de gracht van het begijnhof en de Wateringhe (Vaart).⁵⁵ Vermoedelijk werd dit pand gebruikt als brouwhuis.⁵⁶ In de nabijheid werd ook nog een muntschat in de bouwput van de parkeergarage gevonden. Deze bestond uit munten van de 13^e en 14^e eeuw.⁵⁷

Van het gasthuis kwam in een rioleringsleuf op de westelijke hoek van de Gasthuislaan en de Vreeburghlaan, een zware fundering van kloostermoppen uit de tweede helft van de veertiende eeuw tevoorschijn. Meer westelijker in de Gasthuislaan waren eerder ook al funderingen van het gasthuis aangetroffen. Op het voormalige veilingterrein tussen de Veilingkade en de Gasthuislaan werd in 2002 op de beoogde grens tussen het begijnhof en het Regulierenklooster de kapel van het gasthuis verwacht. Er werd een 3–4,5 m brede sloot aangetroffen uit de periode van vóór 1350, waarin veel vondsten van aardewerk, gebrandschilderd glas en kleine geglaazuurde tegels die mogelijk in de kapel hebben gelegen, werden aangetroffen. Als dakbedekking werden daktegels en dakleien gebruikt. Op een stuk fundering na werden er geen bouwsporen teruggevonden.

Van het klooster werden verschillende funderingen teruggevonden. De waarnemingen waren erg versnipperd, waardoor geen inzicht kon worden verkregen om wat voor gebouwen het ging en wat de functie van die gebouwen was. Van één fundering is het nagenoeg zeker dat het aan het poortgebouw van het klooster kan worden toegeschreven. Ze lag op de hoek van de nieuw aangelegde Rederijkerslaan en de Minstrelhof. Midden in de Gasthuislaan werd nog een 14e eeuwse waterput met een grijze waterkan aangetroffen. In de nabijheid van die waterput kwam nog een beerput uit dezelfde tijd tevoorschijn.

Tussen twee huizenblokken aan de verlengde Gasthuislaan die in augustus 2000 in aanbouw waren, werd het graf van een hoge geestelijke van het klooster aangetroffen. Onbekend is of deze man in de kapel begraven lag, of ergens apart. Er werden ter plekke niet meer graven aangetroffen.⁵⁸

⁵² Immerzeel 2000, 83-84.

⁵³ Immerzeel 2000, 79-80.

⁵⁴ Immerzeel 2000, 86.

⁵⁵ Dahmeijer, z.j., 47.

⁵⁶ Immerzeel 2000, 90.

⁵⁷ Immerzeel 2000, 93.

⁵⁸ Immerzeel 2001, 103-107.

Ook op het voormalige veilingterrein, ter hoogte van de huidige Rederijerslaan, werden puinbanen of uitbraaksleuven aangetroffen die vrijwel zeker afkomstig zijn van gebouwen van het Regulierenklooster.⁵⁹

Gespecificeerde archeologische verwachting

De hierboven gegeven inventarisatie laat zien dat het bodemarchief van 's-Gravenzande bijzonder rijk is aan resten van de laatmiddeleeuwse stad. Bovendien duiken op onverwachte plaatsen ook vondsten op van een vroegere bewoningsperiode, te weten de Romeinse tijd en de Vroege Middeleeuwen. Er zijn binnen het plangebied geen archeologische vindplaatsen bekend. Ook heeft er tot op heden geen bodem-verstorend archeologisch onderzoek plaatsgevonden.

Hoewel het niet bekend is of er bewoning vóór de 12^e eeuw (voor de overstromingen van de Duinkerke III) is geweest, dient er rekening mee te worden gehouden dat er ook sporen en vondsten uit de Romeinse tijd of Vroege Middeleeuwen kunnen voorkomen. De verwachting is echter dat eventuele vindplaatsen uit deze perioden juist zijn verspoeld en opgeruimd door de overstromingen uit de 12^e eeuw.

Op basis van de historische kaarten kan in eerste instantie verwacht worden dat er resten van het middeleeuwse stadhuis en andere huizen langs de Langestraat in de grond bewaard zijn gebleven. Mogelijk heeft er op het binnenterrein ook nog bewoning gestaan die teruggaat tot in de Late Middeleeuwen. Voor de binnenstad geldt dat de lagen waarin archeologische sporen en vondsten te verwachten zijn tot 150 cm onder het maaiveld kunnen voorkomen. Incidenteel zijn funderingen en putten ingegraven tot 225 cm onder het huidige maaiveld. Ook maakt deze inventarisatie duidelijk dat er reeds grote beschadigingen kunnen hebben plaatsgevonden bij de aanleg van kelders aan het einde van de 19^e of het begin van de 20^e eeuw. De aanleg van de kruipkelder en de bouwput onder het oostelijk deel van het gemeentehuis heeft voor een verstoring tot 1,5 m onder maaiveld gezorgd waarmee deze resten grotendeels zijn opgeruimd. In het westelijke deel van het plangebied heeft volgens de historische kaarten geen bebouwing gestaan. Vooralsnog weten we dat de bouw van de kelder onder het huidige gemeentehuis de westelijke zijde tot 3 meter onder maaiveld heeft verstoord. Mocht er hier dus wel bewoning aanwezig zijn geweest, dan zijn de funderingen hiervan met de bouw van de kelder onder het huidige gemeentehuis verwijderd. Voor de overige delen in het plangebied geldt dat hier in theorie nog archeologische resten aanwezig kunnen zijn, met name in het noordoosten van het plangebied.

⁵⁹ Immerzeel 2002, 86.

3 Conclusie en selectieadvies na bureauonderzoek

3.1 Conclusie

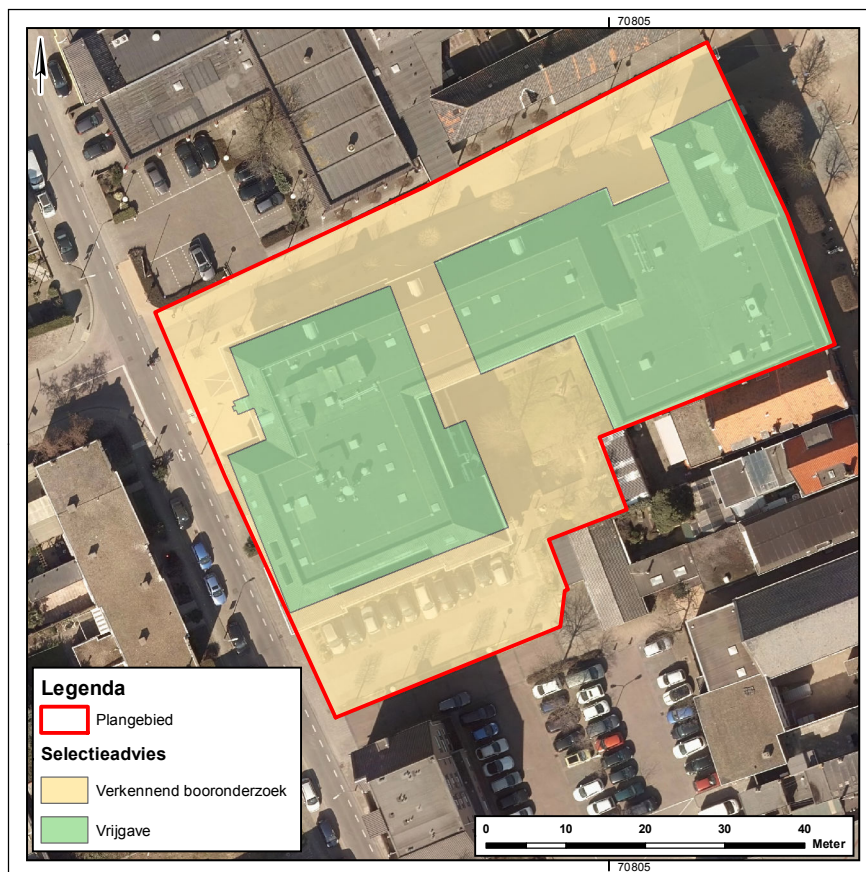
Het bureauonderzoek is uitgevoerd in het kader van een verkenning voor de herbestemming van het huidige gemeentehuis te 's-Gravenzande. Op het moment is nog onduidelijk wat met het gebouw en het perceel gaat gebeuren. Het plangebied ligt volgens de beleidskaart van de gemeente Westland een zone met een hoge verwachting op het aantreffen van archeologische resten. Conform het bestemmingsplan geldt hiervoor een vrijstellingsgrens tot maximaal 50 m² en een ontgraving diepte tot maximaal 30 cm onder het maaiveld.

Uit het bureauonderzoek komt naar voren dat er binnen het plangebied sprake is van historische bebouwing langs de Langestraat, waaronder de voorganger van het stadhuis, dat terug gaat tot in de 16^e eeuw. Eventuele historische bebouwing of andere archeologische sporen en vondsten in de westelijke helft van het plangebied zijn met de aanleg van de kelder onder het huidige gemeentehuis vergraven. Hetzelfde geldt voor het oostelijke deel van het plangebied, dankzij de aanleg van de kruipruimte en de bouwput. De verstoring van de overig delen van het plangebied zijn niet of lokaal verstoord door eventuele kabels en leidingen langs de straatzijden.

3.2 Selectieadvies

Op basis van de resultaten van het bureauonderzoek wordt geadviseerd om de hoge archeologische verwachting voor een deel van het plangebied bij te stellen. Voor het westelijke gedeelte dat met de aanleg van de kelder onder het gemeentehuis is verstoord (875 m²), geldt geen archeologische verwachting meer (afbeelding 9). Hier wordt dan ook geen archeologisch vervolgonderzoek geadviseerd. Ook voor het oostelijke gedeelte, dat met de aanleg van de kruipruimte onder het gemeentehuis is verstoord (1.099m²), geldt geen archeologische verwachting meer (afbeelding 9). Hier wordt eveneens geen archeologisch vervolgonderzoek geadviseerd. Voor de overige delen, daar waar de ondergrond niet reeds is vergraven (1.733 m²), wordt geadviseerd een verkennend booronderzoek uit te voeren. Het doel hierbij is om in kaart te brengen of de opbouw van de bodem hier al dan niet verstoord is en zo niet, of er nog archeologische waarden in de bodem aanwezig zijn. Geadviseerd wordt om de boringen tot minimaal 1 m in de ongeroerde natuurlijke ondergrond van de Laag van Poeldijk – Duinkerke III te zetten. De uiteindelijke beslissing omtrent vervolgonderzoek ligt bij het bevoegd gezag, in deze de gemeente Westland.

Afbeelding 10: selectieadvies voor eventueel archeologisch vervolgonderzoek in de verschillende zones.

Gebruikte afkortingen

ADC	Archeologisch Diensten Centrum
BAAC	Bouwhistorie, Archeologie, Architectuurhistorie en Cultuurhistorie
DAN	Delftse Archeologische Notities
DAR	Delftse Archeologische Rapporten

Literatuur

Arend, O. van der, 1993: *Zeven lokale baljuwschappen in Holland*.

Bestemmingsplan Centrum, onherroepelijk 25-09-2013.

Blaeu 1649: *Atlas van Blaeu*.

Boer, E.A.M. de, 2011: Gemeente Westland. Sand Ambachtstraat, BAAC-rapport V-10.0220.

Bol, W., 2012: 's-Gravenzande. Stagnatie in de stedelijke ontwikkeling in de Late Middeleeuwen, BA3-scriptie Universiteit Leiden.

Bult, E.J., 2006: Ontwikkeling van de historische stadskern van 's-Gravenzand, gemeente Westland. Een bureauonderzoek naar archeologische waarden en verwachtingen, DAR 80.

Dahmeijer, J., et al., 2002: *De dorpskerk van 's-Gravenzande door de eeuwen heen*, 's-Gravenzande.

Dasselaar, M. van, 2007: Archeologisch onderzoek in winkelcentrum Koningswerf te 's-Gravenzande, gemeente Westland. Inventariserend veldonderzoek door middel van boringen, Rapport A07-445-I.

Kerkhof, M., 2012: Toelichting bij de archeologische beleidskaart van de gemeente Westland, DAN 20.

Emmens, J., 1963: *Het Westland. Verslag over het jaar 1963 gedaan door Gedeputeerde Staten aan Provinciale Staten van Zuid-Holland*, 45-94.

Hoek, C., 1981: Het middeleeuwse geslacht uter Lyere, in: *Uit het Liers verleden II*, 50-70.

Immerzeel, A.A.G., 1990: 's-Gravenzande. 1. Nieuwe Vaart 5, 's-Gravenzande, coördinaten 72,00/446,70, kaartblad 37B, in: *Archeologische kroniek van het Westland (1989), Historisch Jaarboek Westland 1990*, 85.

Immerzeel, A.A.G., 1991: 's-Gravenzande. 1. Langestraat 56, in: *Archeologische kroniek van het Westland (1990), Historisch Jaarboek Westland 1991*, 97-100.

Immerzeel, A.A.G., 1993: 's-Gravenzande. 1. Langestraat 223, in: *Archeologische kroniek van het Westland 1992, Historisch Jaarboek Westland 1993*, 102.

Immerzeel, A.A.G., 1996: 's-Gravenzande. 1. Marktplaats, in: *Archeologische kroniek van het Westland 1995, Historisch Jaarboek Westland 1996*, 113.

Immerzeel, A.A.G., 1996: 's-Gravenzande. 2. Vaartplein, in: *Archeologische kroniek van het Westland 1995, Historisch Jaarboek Westland 1996*, 113-114.

- Immerzeel,, A.A.G., 1999: 's-Gravenzande. 1. Herenhuis Langestraat 239, in: *Archeologische kroniek van het Westland 1998, Historisch Jaarboek Westland 1999*, 113-115.
- Immerzeel,, A.A.G., 1999: 's-Gravenzande. 2. Langestraat, Marktplaats (vervanging van de riolering), in: *Archeologische kroniek van het Westland 1998, Historisch Jaarboek Westland 1999*, 116.
- Immerzeel,, A.A.G., 2000: 1. 's-Gravenzande, Vreeburghlaan/Vaartplein, Begijnhof, buitenplaats Vreeburgh, in: *Archeologische kroniek van het Westland 1999, Historisch Jaarboek Westland 2000*, 74-94.
- Immerzeel,, A.A.G., 2000: 1. 's-Gravenzande, herinrichting dorpscentrum, in: *Archeologische kroniek van het Westland 1999, Historisch Jaarboek Westland 2000*, 95-96.
- Immerzeel,, A.A.G., 2001: 's-Gravenzande. 's-Gravenzande, voormalig veilingterrein, ten noorden van de Veilingkade en ten oosten van de Vreeburghlaan, in: *Archeologische kroniek van het Westland 2000, Historisch Jaarboek Westland 2001*, 97-108.
- Immerzeel,, A.A.G., 2002: 3. 's-Gravenzande, Diversen, in: *Archeologische kroniek van het Westland, 2001, Historisch Jaarboek Westland 2002*, 86.
- Immerzeel,, A.A.G., 2003: De middeleeuwse kerk van 's-Gravenzande, in: *Archeologische kroniek van het Westland 2002, Historisch Jaarboek Westland 2003*, 77-84.
- Immerzeel,, A.A.G., 2003: 1. 's-Gravenzande. Vreeburghlaan, het oude kerkhof van de Dorpskerk, in: *Archeologische kroniek van het Westland 2002, Historisch Jaarboek Westland 2003*, 84-86.
- Koch, A.C.F., 1970: *Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299*.
- Koning, M.W.A. DE, 2003: *Aanvullend Archeologisch Onderzoek naar de voormalige middeleeuwse kerk aan de Vreeburghlaan te 's-Gravenzande, Nieuwekerk aan den IJssel*.
- Koorn, F.W.J., 1981: *Begijnhoven in Holland en Zeeland gedurende de Middeleeuwen*.
- Kruikius, N. & J. Kruikius, 1977 (1712): *'t Hooge heemraedschap van Delflant met alle de steden, dorpen en ambachten, Alphen aan den Rijn*.
- Lempke, I., J.M. Groen & E.J. Bult, 2006: *Dorpskerk te 's-Gravenzande gemeente Westland. Een bouwhistorisch onderzoek*, DAR 65.
- Liere, W.J. van, 1948: *De bodemgesteldheid van het Westland. (Verslagen van landbouwkundige onderzoeken 54.6)*, 's-Gravenhage.
- Loopik, J., 2012: 's-Gravenzande – Langestraat. Een archeologische begeleiding, *ADC Rapport 3266*.
- Provincie Zuid-Holland 2003: *Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland regio Delfland en Schieland*.
- Rooij, J.A.G. van, 2013: *Langestraat 107 te 's-Gravenzande (gemeente Westland). Een Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van een verkennend booronderzoek*, ADC Rapport 3499.

Staalduinen, C.J. van, 1979: *Toelichting bij de Geologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000, blad 37 West Rotterdam (37W)*, Haarlem.

Straaken, Th. van, 1969: Het voormalige grafelijke hof en de oude pastorie te 's-Gravenzande, *Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* 68,1, 11-15.

Veen, M.M.A. van, 2000: Kloosters langs de vaart. Archeologisch onderzoek op het veilingterrein in 's-Gravenzande, *Intern rapport gemeente Den Haag*.

Overige geraadpleegde bronnen

www.ahn.maps.arcgis.com; 02-12-2015

www.watwaswaar.nl; 02-12-2015

www.lwkoppenol.nl/sgravenzande.htm; 03-12-2015

www.macdaniel.nl/grvz-historie.htm; 09-09-2006

Overzicht van afbeeldingen

Afbeelding 1 [4]

De ligging van het plangebied op een luchtfoto (bron: gemeente Westland).

Afbeelding 2 [5]

Het plangebied geprojecteerd op de archeologische beleidskaart van de gemeente Westland.

Afbeelding 3 [8]

Grave Sanda, stadsplattegrond met opstanden van gebouwen en huizen (naar een kopergravure uit 1649 door Joan Blaeu). De totale oppervlakte van deze situatie is ruim 50 ha. De rode pijl duidt de globale ligging van het plangebied aan.

Afbeelding 4 [9]

Een oude prent van het Raadhuis, jaartal onbekend, en foto van de Langestraat met links het gemeentehuis, oriëntatie en jaartal onbekend.

Afbeelding 15 [10]

Het plangebied (globaal) geprojecteerd op de kaart van Kruikius uit 1712. Inzet is detailweergave.

Afbeelding 6 [10]

Het plangebied geprojecteerd op het oudste kadastrale minuutplan uit 1814.

Afbeelding 7 [11]

De ligging van de kelderruimte en de funderingspalen binnen het plangebied.

Afbeelding 8 [12]

Geologisch situatie aan het oppervlak in de directe omgeving van het plangebied.

Afbeelding 9 [15]

De archeologische waarnemingen, de onderzoeksmeldingen en het AMK-terrein met hoge archeologische waarde in een straal van circa 500 meter rondom het plangebied.

Afbeelding 10 [21]

Selectieadvies voor eventueel archeologisch vervolgonderzoek in de verschillende zones.